

PANNON FILMEK A PANNON TENGERRŐL

*„Filmeik is készültek, vásznonról ránk néztek autóstoppos fiatalok.
Twistelve nézték a víztüköröt, s hallgatták mit csacsognak a vízhabok.”
(Cseh Tamás)*

A Balatont a 19. század elején kezdték el felfedezni maguknak az írók, költők, tudósok, művészek. A balatoni fürdőkultúra a 19. század második felében már virágzott: Füred, Keszthely, Almádi, Siófok a leglátogatottabb fürdőhelyekké váltak a század végére. A magyar film létrejöttét követően, már a két világháború közt, a filmes társadalom helyszínül választotta a tavat.

1945-ig a Balaton a magyar filmekben egyfajta aláfestésként szerepelt. Bár némafilmek is szóltak a pannon tengeréről – A Balaton (1909), A Balaton leánya (1921) –, de az igazi sikereket a Meseautó mintájára elkészített opusok hozták meg. Az Elnökkisasszony (1935) című alkotás Siófokon játszódik, ahol a filmkockákon többször feltűnik a siófoki kaszinó és maga a tó. A filmben, a sok bonyodalom után, a főszereplő, Muráti Lili a Balaton habjaiban vallja be Jávor Pálnak, hogy szereti őt. A Címzett ismeretlen (1935) Balatonföldvára kalauzol bennünket. Ezek a művek ha nem is vonultak be örökérvényűként a magyar filmtörténetbe, neves szereplőkkel: Kabos Gyula, Vaszary Piri dolgoztak és szórakoztatták a nézőt.

A második világháborút követően a Rákosi-korszak idején nem igazán készült film, mely a nagy édesvízi tóról szólna. Az igazi változást az 1953 utáni általános politikai enyhülés hozta a balatoni filmek esetében is. Makk Károly, mint fiatal alkotó Szigligeti Ede vígjátékából készítette el a sokak által ismert Liliomfit (1954), amelynek eredeti helyszíne Erdély, de a történetet áttemelte a Balaton-felvidékre. Csodás háttérként tűnik fel a kockákon Füred, Badacsony és maga a tó is. A látványt és a művészi hatást pedig emeli Dayka Margit, Darvas Iván, Soós Imre, Ruttkai Éva, Garas Dezső kiváló színészi játéka. Makknak nem ez az egyetlen filmje, amely egyfajta aláfestésként használja a balatoni tájat. A Ház a sziklák alatt (1958) katartikus drámájában a Badacsony a háttér. A Tatay Sándor-novellából készült mű egy szerelmi háromszög története, amelyben Görbe János, Bara Margit és a rendkívül nagyot alakító Psota Irén hármasa igen kiemelkedő. A magyar filmtörténet mérföldkövének számító Ház a sziklák alatt súlyos lelki törésvonalait olykor oldja a környezetrajz, a balatoni táj sajátos színeinek bemutatása, amely Illés György operatőri munkájának köszönhető.

A Kádár-korszak idején a Balaton, mint táj és üdülőhely is átalakult. Sorra nyíltak a SZOT-üdülők, épültek a kis nyaralók, egymás hegyén-hátán és egyre több turista, mind Keletről, mind Nyugatról jelent meg a tónál. Kádárék felfedezték a Balatont, saját maguk számára is, de fontosnak tartották a turisztikai szempontból történő propagálást. Mindez jól kiderül abból a nemrégiben megjelent összeállításból, amely Balaton Retróként (2007) került a filmes piacra. Papp Gábor Zsigmond filmje korabeli filmhíradókkal, kisfilmrészletekkel és összekötő szöveggel idézi fel a Kádár-korszak sajátos és sokarcú, de mégis tragikomikus világát.

Visszatérve a játékfilmekhez, készült a Kádár-éra idején propagandisztikus balatoni film, Nem ér a nevem (1961) címmel, amelyet a korszak egyik kiemelten támogatott rendezője, Keleti Márton jegyez. Ez egy kis könnyed szerelmi történet, egy balatonlellei beutalás sztorija, ahol a Balaton csak a szép arcát mutatja. Tolnay Klári és Páger Antal kettőse sokat emel a filmen, de mára már megmosolyogatóan egyszerű a filmecske. Nem így Bacsó Péter Szerelmes biciklisták (1965) című filmje, amely három fiatal fiú, András, Bence és Albert nyári, balatoni biciklitúrájának könnyednek tűnő története. Ez még egy korai Bacsó-film, nem Tanú szintű, azonban érdekes problémát feszeget: az 1960-as évek generációváltását. A három fiú érdeklődéssel, de mégis valamilyen bizonytalansággal vág bele a nyaralásba, ahol természetesen a szerelem is rájuk talál, de a nyaralást követően vár rájuk a munka, egyikükre a Nyírségben. A filmben már feltűnik az Illés zenekar és Mary Zsuzsa éneklő a – később Koncz Zsuzsa által híressé tett – Te szeress legalább című slágert. Felnőtt a beatnemzedék, amellyel mint

tudjuk, az adott politikai kurzus sokáig nem tudott mit kezdeni. A Szerelmes biciklisták egyike a meghatározó balatoni filmeknek.

Az 1960-as évek a fentebbieken kívül több balatoni témájú filmet hoz. Néhány csak felvillantja a tavat, mint például Mamcserov Frigyes Mici néni két élete (1962), Gertler Viktor Az Aranyember (1962), Bán Frigyes Kár a benzínért (1964), Fehér Imre Harlekin szerelmese (1966), Sándor Pál Bohóc a falon (1967), Rényi Tamás Krebsz, az Isten (1969) filmje. A sorból kiemelhető Fábri Zoltán egyik feledésbe merült, Rónay György regényadaptációja, az Utószezon (1966), amely központi helyszíne Balatonszárszó. Fábri a szívéhez legközelebb álló műveként jelölte meg az Utószezont, és kétségtelen, a forrásmű is érdekes, de Balaton-ábrázolása is említésre méltó. Szintén a '60-as években születik egy másik Bacsó-film is, amely a tóhoz kötődik. A Nyár a hegyen (1967), ahogy a Szerelmes biciklisták is, fiatalokról szól, akik Badacsonyan vakációznak, önfeledten, mindaddig, amíg fel nem tűnik Mensáros László, akinek titka, hogy nem nyaralt, hanem korábban munkatáborban volt a hegyen...

És akad egy érdekesség, 1968-ból: A veréb is madár, Hintsch György rendezésében, amelyben először mutatják be, miként is bánnak a magyar és a nyugati turistákkal a balatoni szállodák. A filmbohózat főszereplője Holló Zoltán, azaz Kabos László, aki elcsenve külföldön élő testvére, Mr. Hello útlevelét és szerelmét, Szöszit, a Balatonra utazik nyaralni. A film amiatt is kuriózum, hogy az első sztriptízjelenet látható benne... És ismét Mary Zsuzsa hangja csendül fel, Dobos Attila főcímmelében: „megjött a Mr. Hello, fogadjuk szívesen, hozza a valutát..., paprikás csirkével tömjük meg a hasát...”

Az 1970-es években a Balaton egyre inkább a keleti és a nyugati blokk országainak találkozási pontjává válik. Az „összik” és „veszik” itt futnak össze, a Stasi vigyázó szemei által kísérve. A balatoni embereknek ismerősek az emlékek, amikor Trabantok és Mercedések sorakoztak a megtelt nyaralók udvarán. Elkezdődik a valutázás, a nyaralótulajdonosok még az utolsó helyiséget is kiadják, a Balaton teljesen telített. A nyugatnémetek addig nem látott gazdagság képét sugallják, és előszeretettel látogatják a tóparti éttermeket, hoteleket. Ezt a miliőt idézik fel a '80-as években a nemrégiben elhunyt Bujtor István, Ötvös Csöpi filmjei. Bujtor, a magyar Piedone munkát lehet kritizálni, alábecsülni és megmosolyogni, de a Pogány Madonnát (1980) a könnyed történet ellenére nagyon sokat visszaad a korabeli Balaton világából. A külföldi sajtó a Pogány Madonnát egyfajta gulasch westernként aposztrofálta, és valóban volt benne valami sajátos szín, ami a korabeli Magyarországra, Balatonra jellemző volt. Egyfajta IBUSZ-propagandafilmként is felfoghatjuk, nagyotálók láthatóak ugyanis a balatoni vitorlásversenyekről, a festői tihanyi tájról, de felvillannak a szép magyar nők, a teniszpályák, a diszkók, játéktérmekek is. Mindaz a sajátos kis magyar skizofrén világ, amely az 1980-as években jellemző volt nálunk, a legvidámabb barakkban. Jogosan nyilatkozta egyszer a rendező-színész Bujtor, hogy filmjében a főszereplő a Balaton. És nem pusztán csak eszköz vagy háttér, hanem valóban főszereplő. Későbbi művei ugyan már gyengébb utánpótlás, gondolok itt a Csak semmi pánik (1981), Az elvarázsolott dollár (1985), Hamis a baba (1991) című filmekre, de mégis, Bujtor művei kitörölhetetlen részei a balatoni filmográfiának.

Kicsivel több gondolatot szentelnék a rendszerváltás utáni balatoni filmeknek, mert ez egy neuralgikus pont. 1990 után az első, legismertebb próbálkozás a neves és jó rendező, Tímár Péter Zimmer Feri (1998) című opusza, Reviczky Gábor felejthetetlen alakításával. A film maga azonban felejthető. A témában, a Zimmer Feri világban ugyanis sokkal több lett volna. Feri, a vállalkozó jellegzetes karaktere ugyan a balatoni vendéglátásnak, de a Zimmer Feri a sokat ígérő cím ellenére egy gyenge kis vígjáték, amely ennyi erőből játszódhatott volna akár a Vencei- vagy a Tisza-tónál is. Sajnos. Merthogy nemcsak az alaphelyzet kibontása, hanem a balatoni elemek is hiányoznak a filmből.

Ennél sokkal jobb próbálkozás, sőt nem is próbálkozás, hanem egy hiánypótló mű, Török Ferenc – A Moszkva tér és az Overnight rendezőjének – Szezon című (2004) közönségdíjas filmje, amely akár a Szerelmes biciklisták 21. századi párja is lehetne. De jóval több annál: három karcagi vendéglátós fiatal a jobb kereset és egy szebb élet reményében vállal munkát a privatizált balatonaligai üdülőben. Ahol szinte semmi nem változott: ugyanúgy ki kell szolgálni az aktuális elitet, de mindemellett jól lefesti a rendező a balatoni és magyarországi vendéglátós élet kétarcúságát és egysíkúságát is. A Szezon kitűnő színészi gárdája, a pincérfiúk egyszerű világa és a balatoni állóvíz sajátos, de igaz képet fest a rendszerváltás utáni Balatonról és Magyarországról. A mű csak részben fikció. A DVD verzióhoz tartozik egy dokumentumfilm is, Alig címmel, amit Török a film elkészítése előtt Aligán készített az ott dolgozó fiatalokkal és a volt pártüdülő egykori dolgozóival. Meglepő módon a Szezont kevesen

ismerik, még a balatoni emberek is. Pedig a Szezon a magyar rendszerváltás szimbóluma: nem változott semmi, csak a forma, és ez igaz – részben – a Balatonra is.

Sajnálatos módon ezzel le is zárul a balatoni filmek sora, mert a rendszerváltás után nem készült több olyan mű, amely a Balatont bármilyen aspektusból bemutatta volna vagy valós helyszínül választotta volna. Illetve készült. De azok inkább megmosolyogtatóak és elgondolkodtatóan egyszerűek, mint például Fonyó Gergely Tibor *Vagyok, de hódítani akarok* (2006) egy kamaszfűről szóló története, amely Tibor balatoni kényszernyaralásáról szól. De ehhez hasonló N. Forgács Péter *Álom.net* (2009) című, a Balaton-parti Virág gimiben játszódó, amerikai utánzatú „trendi” tinifilmje, amelynek a köze a magyar valósághoz szinte semmi. Egy elitiskola mindennapjairól szól, megdöbbentő egyszerűséggel. A balatoni táj minden szépségével feltűnik még Sipos József Márai adaptációjában, az *Eszter hagyatékában* (2008) is, ahol inkább a lelki történéseken van a hangsúly, Márait filmre vinni pedig nagy vállalkozás, és ez már egy másik tanulmány alapja lehetne.

Természetesen akadnak még a magyar filmtörténetben olyan művek, amelyekben a Balaton fel-fel tűnik, mint pl. Jeles András, *A kis Valentino* (1979), Gothár Péter *Megáll az idő* (1981) vagy Sas Tamás *Apám beajulna* (2003), amelyekben néhány pillanatra balatoni képek villannak fel, de mindezek írásunk szempontjából nem mérvadóak.

A Balatonról sok film készült, mint láthattuk. De nem elég, mert itt van ez a nagy tó, amiről irodalmi művek, képzőművészeti alkotások sokasága született, jobbnál jobbak. A film viszont kiváló eszköz lehetne, a Balaton, mint téma pedig ilyen szempontból kiaknázatlan. Hiába készül a *Zimmer Feri 2*, *Szellemi Feri* címmel. Félő, nem az lesz, amire várunk. De reménykedjünk, hogy alkotnak még játékfilmeket szép tavunkról és nem csak Cseh Tamás slágere marad számunkra, hogy Ó a Balaton, régi nyarakon...

Felhasznált irodalom:

A magyar filmtörténet képekönve. Bp., Osiris, 2007. Szerk.: Gyürey Vera, Lencső László, Veress József
Gelencsér Gábor: A Titanic zenekara: stílusok és irányzatok a hetvenes évek magyar filmművészetében.

Bp., Osiris, 2002

Játékfilmek. Hungarian feature films. 1931–1998. Bp., Magyar Filmintézet, 1999. Felelős szerk.: Varga Balázs

Kelecsényi László: A magyar hangosfilm hét évtizede. Bp., Palatinus, 2003

Magyar filmográfia. Bp., Magyar Filmintézet, 1999. Felelős szerk.: Varga Balázs

Magyar filmkalauz. Negyven év száz magyar játékfilmje. Bp., Magvető, Magyar Filmintézet, 1985

Nemes Károly: A magyar film útja. Bp., Uránusz, 2000

Nemeskürty István: A képpé varázsolt idő. Bp., Magvető, 1983